

Kardos Tibor emlékezete

PUBLICISZTIKA - LIV. évfolyam 1. szám, 2010. január 8.

Az ember azért állít kőből emlékjelet, mert dacolni próbál a múlt idővel. Csábító lenne, ha Kardos Tibor táblájának avatását Quintus Horatius Flaccus nagyszerű gondolatára építeném fel: arra, hogy a költő emlékét ércnél maradandóbban őrzik a művei, versei, szövegei. Sokan vannak közöttünk, akik jól ismerik a humanista kultúra tudós kutatójának életművét, könyveit, tanulmányait, így bizonyára igazat adnak nekem abban, ha kijelentem: az ő életművét is ércnél maradandóbban őrzi az a sok bölcs gondolat, amelyet Dantéről, Janus Pannoniusról, Hunyadi Mátyásról, Erasmusról papírra vetett. A tudós és a tanár mellett azonban ott volt a kulturális és tudományos szervező is, akinek teljesítményét én - és velem együtt sokan - egyenrangú alkotásként soroljuk a másik két minőségében létrehozott művei mellé. A Római Magyar Akadémia igazgatójaként 1946 őszétől 1949 decemberéig Kardos Tibor olyan virágzást teremtett a Via Giulián, a Palazzo Falconieri falai között, amely párját ritkította az immár fennállása nyolcvanadik évfordulóját túlhaladó intézmény történetében. Tudjuk, irodalmi és tudományos érdemeiért megkapta a Baumgarten-díjat, a Kossuth-díjat, az Olasz Nemzeti Dante Bizottság aranyérmét, akadémikussá is választották. De azt hiszem, ugyanennyire rangos dekoráció azoknak a névsora, akik az ő igazgatásának három esztendeje alatt a vendégei voltak a Róma barokk szívében álló csodálatos palotában: Cs. Szabó László, Lengyel Tamás, Csorba Győző, Takáts Gyula, Weöres Sándor, Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázs, Pilinszky János, Ottlik Géza, Vas István, Karinthy Ferenc, Thurzó Gábor, Rába György, Hubay Miklós, Kerényi Károly, Fülep Lajos, Zambra Alajos, Jánossy Dénes, Trencsényi-Waldapfel Imre, Alföldi András, Vayer Lajos, Tolnai Károly, Radocsay Dénes, Lukács György, Klaniczay Tibor, Veress Sándor, Szigeti Ernő, Takács Jenő, Szabolcsi Bence, Ferenczy Béni, Vilt Tibor, Zathureczky Ede... És a sornak még sokáig nincsen vége.

De az embernek emléket állítanak azok a történetek is, amiket róla mesélnek, már életében és nemegyszer még hosszú-hosszú ideig a halála után is. Ez a sok nagyszerű ember, akiknek a nevét az előbb felsoroltam, megőrzött néhány történetet az őket meginvitáló és megvendéglő igazgatóról, aki leg-többjünknek valóban semmi mással össze nem vethető, egész életre szóló ajándékot adott: Rómát, amelyről joggal írta a kiváló művészettörténész (amúgy Kardos hivatali elődje), Genthon István: „Róma - a legnagyobb csoda, amit emberkéz valaha alkotott!” És megőriztek pár történetet a levéltárak is, amelyeknek az utókor néha csak a főhős születése centenáriumán jön a nyomára, és amelyek a korábbi elbeszéléseket újabb és újabb motívumokkal gazdagítják.

1949. május elsején érkezett meg a Termini pályaudvarra az új római magyar követ, Tolnai Gábor irodalomtörténész, akit sokan onnan ismertek, hogy egykor Radnóti Miklósnak volt társa a szegedi egyetemen. A frissen kinevezett misszióvezető majd' negyven évvel később, emlékirataiban fölidézte: az egyetlen ember, akit a fogadóbizottságból ismert, régi barátja, Kardos Tibor volt. „Örültem, hogy Rómában dolgozik - olvassuk a memoár lapjain. - A régi barátban, az olasz kultúra kitűnő ismerőjében bizonyosra vehettem, diplomáciai munkám is segítségre talál. Így nem véletlen, hogy ő volt első látogatóm.” Tolnai emlékezéseinek még számos más elbeszélésében is szerepel a tudós és akadémiai igazgató: séták a Via Appián, borozás Frascatiban, látogatás a krátertavaknál az Albanói-hegyekben, kirándulás Lukács Györggyel (aki véletlenül Orvietót összekeverte Viterbóval), sok bizalmas és baráti beszélgetés a kulturális diplomácia megvalósításának számos részletéről. Milyen jó, hogy ezek az emlékek fönmaradtak, és számunkra is fölidézik Kardos Tibor akkori tetteit, szavait, baráti gesztusait! És milyen jó, hogy azok a bizalmas követi följelentések, amelyekben ugyanez a Tolnai Gábor kíméletlenül elárulta a jó barátot, és Rákosi Mátyásnál, Berei Andornál elintézte hazarendelését Rómából, legalább Kardos életében nem

kerültek elő... Így ha élete során sok hazai keserűség is társult a sok itáliai gyönyörűség mellé, a barátunk hitt kollégájában való súlyos csalódástól megkímélte a sors Kardos Tibort.

Azt írja egy kiváló magyar író egyik jeles regényében, hogy kutya nehéz úgy hazudni, ha az ember nem ösmeri az igazságot. A történésznek napi élménye, hogy természetesen ő sem ismeri az igazságot - és persze tételezzük föl, hogy nem azért akarja megtudni, hogy immár teljes nyugalommal hazudhasson egy jó nagyot... - és miközben egybeveti a különféle forrásokból kibontakozó, eltérő képeket, megpróbál rájönni arra, mi lehet a viszonyuk valami egykorvolt valóságához, amelynek szükségképpen mindig csak egyes részleteit mutathatják meg. Mit írt pl. Kardos Tiborról Péterffy Gedeon, a Pápai Magyar Egyházi Intézet akkori vezetője 1949-ben? Szerinte az Akadémia igazgatója „már nem folytat tudományos munkát, hanem a szakszervezeti gyűléseken, a tanórákon, az ösztöndíjasokkal foglalkozva, mindenütt kommunista propagandát folytat, és tagokat igyekszik toborozni a pártba” - és akinél nem jár sikerrel, „politikai hajszát” indít ellen. Mit olvasunk ugyanakkor Tolnai követ följelentésében az igazgató reakciósságának egyik fő bizonyítékaként? Azt, hogy a felesége, „Kardosné [...] bigott, vallásos személy, aki gyónni jár.” Egy 1963 januárjából való titkosügynöki jelentés pedig - amelyet az igazgató egy régi római ismerőse írt - ehhez hozzáteszi: „Kardos [...] akadémia-igazgatói működése idejében meleg baráti viszonyt ápolt a házban s házon kívül lakó papokkal s ezek reakciós csatlósaival, [...] akik tőle a magyar állam bőrére jelentékeny anyagi támogatásban részesültek.”

Ennél a feladványnál persze nem nehéz kitalálni, hogy ki az, aki csak téved, és ki az, aki megpróbál hazudni. És ahogy a források párbeszéde kibontakozik, a sokféle irányból érkező mozaikkockákból egyre részletgazdagabb és így talán valóban egyre igazabb képet kapunk a valahavolt személyiségről. Nemcsak a nagyszerű kultúraközvetítő eredményeket ismerjük meg, hanem azokat a személyes vonásokat is, amikért egy száz esztendővel ezelőtt született embert is meg lehet szeretni - még annak is, akinek nem volt szerencséje személyesen ismerni őt. Az előbb említettem Tolnai Gábor emlékeit. Nos, amikor az új római követ kislfia megbetegedett: „kihez fordulhattam volna orvosért, mint Kardos Tiborhoz, aki már évek óta dolgozott Rómában és két hasonló korú kislánya volt? Tibor ajánlotta Lénárd Sándort. Kitűnő orvosnak tartotta.” A nagyszerű polihisztor, Lénárd Sándor kivételes tehetségét persze akkor még kevesen ismerték fel a háború utáni Rómában. Sokan inkább dilettáns műkedvelőnek látták, és nem sejtették, hogy a világból önmagát a brazil őserdők szélére száműző nyelvzseni olyan világsikerű remekművel tesz majd hitet az európai kultúra iránti örök szerelméről, mint a *Micimackó* latin fordítása. Kardos azonban rögtön fölismerte, kivel hozta össze a jósors. „Úgy történt a dolog - idézi fel maga Lénárd egyik nagyszerű írásában -, hogy az Akadémia igazgatója, a kiváló humanista, felhívott magához és közölte:

- Kinevezlek az Akadémia orvosának. Havi fizetésed ötezer líra. Jó lesz?

[...] Ha a summát korunk örök mércéjére helyezem, mondhatnám, nyolc dollár volt. Egy vacsorára túl sok, egy hónapra túl kevés. Kardos igazgató észrevette, hogy megijedtem.

- Tudom, ötezer az nem sok. De a munkáért elég lesz: tudniillik semmi dolgod sem lesz a világon! Tisztséged tisztára szimbolikus. Élheted világodat, mint az a Lancelotti herceg, aki a pápa arany erényrózsáját viszi erkölcsös katolikus királynőkhöz. Nem erőlteti meg magát. Ide csupa makkegészséges ember jön. Orvosi vizsgálat után! Munkád abból fog állni, hogy egyszer egy hónapban bejössz, beszélgetünk egy kicsit latinul, viccből, felveszed a pénzed, és itt a közelben, a Campo de' Fiorin bevásárolsz.

- Semmiért ötezer valóban elég! Elfogadom.

Villamosköltségre valóban elég volt - folytatja Lénárd. - Taxira már nem - pedig hívtak sürgősen, előszeretettel éjjel. Majdnem minden vendég már megérkezése után bemutatkozott, rendszerint abban a meggyőződésben, hogy úgylis a Campo Veranón fogják eltemetni.

Távdiagnózisaim rövid praxis után mindig helyesek voltak. Ha a portás telefonált: »A művész úr halálán van« - vagy - »Az író úr még él, de már nála van a Monsignore« - megkérdeztem:

- Tegnap jött?

- Igen.

- Strandon volt, vagy pizzát evett?

A válaszból már tudtam, hogy napszúrása van-e a művész úrnak, vagy koleraszerű tünetei. [...] A megérkező idegenek már az első este mentek pizzát enni - a forró, sajtos, olajos, halas, gombás pizzát -, hozzá frascati bort ittak, utána narancsot ettek, s aztán még jókedvükben elmentek máshová, egy hatalmas, paradicsomban úszó pastasciuttára... éjfélkor mentek haza az Akadémiára, kettőkor hívtak papot, orvost, közjegyzőt végrendelkezni.

Nyári napokon viszont első útjuk a szabadság nagy jelképéhez, a tengerhez vezetett. Kiváló klasszicistáink Homéroszt görögül szavalva vetették magukat a sós vízbe. Éjjel rákszínű képpel, cafatokban lógó, lesült bőrrel, pokoli fejfájással, magyarul átkozták a balsorsot, amely Rómába vetette őket. [...] Másnap azután a Léthe partjáról visszahozott művésszel már beszélni is lehetett."

Kardos Tibor nyilván sokszor asszisztált ezeknél a jeleneteknél, hogy vendégei mielőbb kiheverjék a Rómával való első találkozás e kellemetlen mellékhatásait. És akikkel együtt élte át ezeket az élményeket, akikkel együtt töltötte azokat az éveket, legtöbbször meleg barátsággal őrizték meg segítségének emlékét. Az ő történeteik szellemi édestestvérei ennek a szép táblának. Az idevéssett név persze elsősorban a reneszánsz és a humanizmus nagyszerű világát idézi. De én azt hiszem, azért egy kicsit Rómát is idevarázsolja a pesti Duna-partra - azt a hangulatot, amit az ösztöndíjasokat megvendéglő igazgató barátságos otthonáról így őrzött meg a költő, Csorba Győző (*Két december. Kardos Tibor halálára. Róma, 1947*): „Nyirkos nem-szeretem idő a Via Giulia / kövein s a Tiberis-parti leveletlen platánokon / »Nézd a Soractét«... ó a horatiusi / kemény-szép télnek nyoma sincs a hó helyett / nyúlós nyál csillog a vén és hülye / idő nyála... // Bent Nálad együtt majd az egész csapat, / vidám a kandalló, a beszéd vidám, / ugrál a tűz, ugrál az elme, / hasztalan inti a négy komoly fal. // Köztünk a hitves, néha betáncol a / ket csöppnyi lány, s kellő bece-szók, puszik / után kilibben újra, hagyja: / játsszanak a nagyok is magukban. // Az asztalon bor s tál, gyönyörű gyümölcs: / szőlő, narancs, préselt füge, illatos / kávé -: a nyirkos esti Róma / árnyai közt ragyogó oázis. // Bent Nálad együtt majd az egész csapat: / költők, kiket távol haza tájai / küldtek, s te hívtál osztozóknak / ámulatod s örököd csodáján. // Szavad - jó pásztor - erre megy, arra megy, / s az elkanyarodó érv-juhokat szelíd / erővel illendő irányba / hajtja, a félre-ficáncolókat. // Megrendül rendre, s reszket a ház, ahogy / elzúg előtte bőszen a villamos; / köd, nyál, didergés kint... az ódon / Falconieri-falak közt meg / felnőtt idill s oly bő, hogy a hanggal, a / fénnel kidől az ablakon is, kevés / belőle a folyóra pilléz, / s a Tiberis meleg álmokat lát."

(Az emléktábla avatásán elhangzott beszéd szövege)